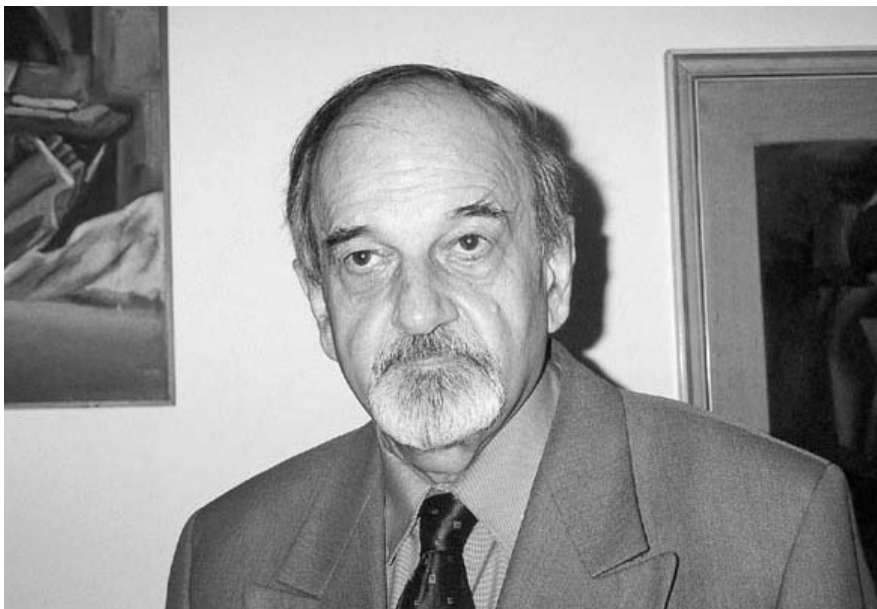

Svedomie, zodpovednosť, statočnosť, súlad názorov s možnosťou ich realizácie, morálna zásadovosť či vágna preferencia chvíľkových kompromisov – s takýmito dilemami sa museli vyrovnávať osobnosti, ktoré sa podieľali na slovenskom politicko-spoločenskom vývine v druhej polovici minulého storočia a ktorých činnosť rezonuje ešte aj v dnešných dňoch – v prvých rokoch už nového tisícročia... K takýmto ľuďom, ktorí ovplyvňovali slovenskú politickú scénu od začiatku šesťdesiatych rokov a po normalizačnom útlme opäť vystupujú po novembri 1989, patrí docent PhDr. Ivan LALUHA – dnes nový člen neformálneho klubu sedemdesiatnikov a zároveň čerstvý laureát Radu Ludovíta Štúra. Na prelome rokov sa s Ivanom Laluhom – historikom, politológom i praktickým politikom stretol Miroslav Janek pri rozhovore, prekračujúcom tradične zaužívané mantinely, obmedzujúce možnosti klásť nekonvenčné, ale o to zaujímavejšie otázky...

Žiť trvalo v súlade so svedomím

I. časť

Doc. PhDr. IVAN LALUHA, CSc. (20. november 1932, Tekovské Lužany). Maturita vo Zvolene (1951), štúdium histórie na univerzite v Odese a Moskve (1951 – 1957), postgraduálne štúdium sociológie v Belehrade (1967). Vysokoškolský učiteľ na VŠLD Zvolen a VŠE Bratislava, habilitovaný v máji 1968 za docenta. V roku 1970 vylúčený z KSC, v normalizačnom období pôsobil ako výskumný pracovník VÚSRP.

V normalizačných rokoch i po novembri 19 89 blízky spolupracovník A. Dubčeka. V rokoch 1990 – 1992 poslanec Federálneho zhromaždenia ČSFR a predseda sociálneho a kultúrneho výboru Snemovne ľudu FZ, v období 1992 – 1994 poslanec a predseda zahraničného výboru SNR – po vzniku SR transformovanej na NR SR.

Od r. 1994 pedagóg na Národohospodárskej fakulte Ekonomickej univerzity v Bratislave.

Publikuje v oblasti sociálneho rozvoja a kvality života, autor početných publikácií, iniciátor projektov pamätných dní a výstav, venovaných odkazu A. Dubčeka, viceprezident Spoločnosti A. Dubčeka. V období 1951 – 1970 člen KSC (pôsobil aj vo viacerých straníckych funkciách), 1990 – 1992 predseda Klubu Obroda Slovenska⁽¹⁾, 1991 – 1994 HZDS, 1994 – 1995 SDSS.

V roku 2002 bol mu udelený Rad Ludovíta Štúra II. triedy.

V novembri minulého roka ste oslávili svoje sedemdesiatiny a krátko predtým ste dostali vysoké štátne vyznamenanie – Rad Ludovíta Štúra. Keď som pred rokmi robil rozhovor s Vladimírom Mináčom pri jeho šesťdesiatke, použil svojský obraz. Vraj šesťdesiatka je už vek, kedy človek hľadá skôr na druhú, zostupnú strán životného vrška. Aký je Váš spätný pohľad na tú prvú stranu, na výstup po schodíkoch života k dnešku, vo chvíli, keď už je čas na určitú životnú bilanciu, na reflexiu a súpis toho, čo človek dal svojim blízkym i širšiemu okoliu a spoločnosti – vo Vašom prípade aj vede a politike – a čo prípadne mohol dať viac? Ktoré chvíle považujete za kľúčové, rozhodujúce vo Vašom doterajšom živote? Vašou pôvodnou profesiou je história. Čo sa stalo podnetom na to, aby ste vstúpili do politiky? Kedy to bolo a v akej situácii?

Ladislav Novomeský v básnickej zbierke Svätý za dedinou vytvoril aj takúto metaforu: „...čas letí jak vtáci nedozerní...“. A musím, nevdopak, nechtiac a proti svojej vôli s básnikovým konštatovaním súhlasiť. Zdá sa mi totiž, že to bolo ešte len celkom nedávno, keď som ako šestnásťročný gymnazista s lopatou na pleci pochodoval na Trati mládeže, rovnako sa mi vidí, že len pred pár dňami hrmotali tanky „osloboditeľov“ a záchrancov pred imperializmom na našom dunajskom nábreží a tak isto sa mi zdá, že len včera sme podupkávali na námestiach našich miest v sychravom novembri 1989 a vítali novú nádej... A už by bolo, zdá sa, potrebné bilancovať...

Okrem takto rámcovo načrtnutých historických chvíľ môj život ovplyvnilo aj to, že som pochádzal z prostredia, kde sa veľa čítalo, sociálne a národne cítilo a slušne správalo. Tak som sa snažil pôsobiť aj ja vo svojom okolí, medzi svojimi blízkymi i v rámci pracovných a funkcionárskych kontaktov.

⁽¹⁾ Klub Obroda Slovenska bolo spoločensko-zaujímavé zoskupenie bývalých členov strany po r. 1970 z nej vylúčených, ktoré sa usilovalo o odstránenie krívd z čias normalizácie a po roku 1992 zaniklo.

Pôvodne som chcel študovať diplomáciu, ale tento zámer bolo možné realizovať len v Moskve, aj to len pre sovietskych občanov na základe akéhosi nariadenia z roku 1951, o ktorom sme sa dozvedeli až našom príchode. Ponúkali nám viaceré alternatívy – a tak náhodne strávený večer v prítomnosti aj rozjarených námorníkov rozhodol: ide sa do Odesy, a študovať sa bude história. Dosť divne skombinované – ale tak to bolo.

Patril som k povojnovej generácii, ktorá sa zapájala do vecí verejných v pevnom presvedčení, že rýchlo a bez výraznejších problémov podarí sa nám všetkým spoločne vytvoriť sociálne spravodlivú spoločnosť. Okrem určitej naivity som bol a vari aj zostal vizionárom. Snažil som sa skoro päťdesiat rokov pôsobenia vo verejnom živote od lokálnej až po centrálnu spoluúčasť prispieť k naplneniu tohto svojho ideálu, napomôcť k etablovaní sa demokracie a slušnosti vo verejnom živote. Stále som si myslel, že politika je nielen o skupinovom či osobnom záujme, ale že je to aj – a vlastne najmä – služba občanovi. A že politika bez etiky je nanič.

V historickom pohybe roku 1968 ste patrili k progresívnemu prúdu vtedajšej KSS, k tzv. druhému centru, v ktorom spolu s Vami aktívne pôsobili Pavlenda, Zrak, Kočtúch, Hattala, Vartík, Strhan, Minárik a ďalší. Mnohí z Vašich vtedajších kolegov spomínajú a bilancujú už niekde inde, niektorí ešte stihli privítať november 1989 a z radov živých odišli až potom, každopádne je už len dosť málo priamych účastníkov, ktorí môžu vydať svedectvo o tamtých dňoch. Čo Vám z tamtých dní najviac utkvelo v pamäti?

Rok 1968 ma rovnako ako mnohých spoluobčanov poznačil doslova „na večné časy“. A to nielen tým, že definitívne ukončil pozostatky akýchkoľvek ilúzií o povahe vtedajšej moci. Veď „nová trieda“ byrokratov, aparátikov, maršalov a privilegovaných príživníkov – ako ich charakterizoval belehradský disident Milovan Djilas, jasne ukázala, že povýšila svoje záujmy pod rúškom domnelých záujmov „robotníckej triedy a socializmu“ nad všetko ostatné. A to aj – a najmä tým – že na dvadsať rokov umŕtvila pohyb spoločnosti. Nás zaradili medzi občanov druhej kategórie, hoci treba pravdepodobne povedať, že hľadom sme neumierali.

V pamäti mi z obrodného procesu zostala atmosféra nadšenia, elánu, súzvuku medzi politikmi a radovými občanmi, aká sa predtým – a odvažujem sa povedať, že už ani neskôr – v našej modernej spoločensko-politickej histórii opakovane nevyskytla.

Rodila sa programová vízia novej spoločnosti a s ňou aj nová garnitúra politikov, ktorých mená ste uviedli vo Vašej otázke. Už nešlo o politiku na Slovensku, voči Slovensku, ale o slovenskú politiku v Česko-Slovensku, spojenú s menom Alexandra Dubčeka, ktorá sa stala súčasťou humanistických a demokratických tradícií štandardnej európskej politiky, aj keď sa to vtedy často nazývalo „tretou cestou“. Som rád, že som sa na tomto pohybe a na tamtých udalostiach mohol spolupodieľať.

A z Vášho dnešného pohľadu: bol komu-

nistický režim vôbec reformovateľný, ako v to verili aktívni účastníci Pražskej jari a ako v to o necelých dvadsať rokov neskôr veril aj Gorbačov uvádzajúc do života „perestrojku“ a „glasnosť“? Ozaj, strávili ste istý čas v Sovietskom zväze. Čo ste tam robili, zažili, videli – a ako to ovplyvnilo Váš neskorší profesionálny, názorový a politický vývin?

Aj áno, aj nie... Ak by sa pre reformy rozhodla krajina, ktorá si sama môže určovať chod vývoja (napríklad Čína) a nemusí žiť trvale v predklone (ako bol prípad Česko-Slovenska), tak asi áno. My sme však boli v tom čase ponechaní len sami na seba, Západ nemal záujem výraznejšie sa angažovať v náš prospech, takže sme zostávali v obkolesení svätej aliance dogmatikov a po moci bažiacich maršalov. Ďalšie výskumy zrejme ešte prinesú jasnejší pohľad na tamto obdobie, pretože vývoj v roku 1968 bol vyslovene pod taktovkou maršalov a s nimi súzvučiacich politikov.

Rok 1989 už bol predsa len o inom. Z hľadiska vnútorného stavu spoločnosti v ZSSR prišiel neskoro. V roku 1968 obrovská charizma Alexandra Dubčeka a reformných lídrov, podpora výraznej väčšiny obyvateľstva, prejavovaná k reformám, poskytovali veľmi pozitívne predpoklady pre ďalší vývoj demokracie u nás. O zastavení reforiem rozhodli vonkajšie faktory a brutálne násilie. Reforma pôvodne smerovala k obnove parlamentnej demokracie a k oživeniu výroby aj s využitím trhu a podnikania. Mala teda v sebe istý transformačný potenciál.

V ZSSR som študoval na Historickej fakulte najskôr v Odese a potom v Moskve. Tam, už v tých rokoch, sa datuje môj proces vytretovania. Podnetom bol rozdiel medzi realitou a ideálom – a ten bol zásadný. To hovorím pri všetkej úcte k ruskému ľudu a k jeho trpkým histórii v období panovania cára a neskôr bolševikov.

Nemôžem si odpustiť malú poznámku „pod čiaru“, ako istú perličku z dnes už polstoročia vzdialených čias: v Odese sme sa najviac tešili na obľastnú konferenciu strany, pretože vtedy v obchodoch sa zázračným spôsobom objavili pomaranče aj mandarínky...

A potom prišlo dvadsať rokov normalizácie, keď ste pôsobili v disente. Ako ste prežívali tých nekonečne dlhých dvadsať rokov?

Normalizácia bola obdobím, keď nenormálne sa stávalo normálnym a zasa naopak. Dostavila sa po veľkej nádeji a eufórii z roku 1968. Bol to dlhý čas čakania na novú, ďalšiu, nevyhnutnú a životne dôležitú zmenu, keď sa depresie striedali s iskierkami novej nádeje. V občianskych životoch existovali limity finančné, obmedzenie v sfére pracovných miest, ohraničenia pre deti... Vysokoškolskú katedru som musel opustiť, ale moje osobné pracovné zaradenie nebolo príliš katastrofické či tragické. Pôsobil som vo výskumnom ústave, roboty akosi veľa nebolo, a ani ju od nás nejakto nechceli. Len aby sme ticho sedeli a nerobili problémy.

Chodieval som na výsluch na povestnú bratislavskú „februárku“, do sídla tajnej bezpečnosti, alebo na Drieňovú ulicu, kde bolo ďalšie centrum komunistickej policajnej mo-

ci. Za navrhované protislužby ponúkali sa rôzne výnimky – či už profesúra, zahraničné cesty a pod.

V tamtom období farizejstvo a spoločenská schizofrénia mali totálne „zelenú“. Prevliekali sa kabáty, v škole sa pozdravovalo „čest práci“, doma zas „ruky bozkávam“. Škoda tých stratených dvadsiatich rokov prešlapovania na mieste v podmienkach mierneho gulášového socializmu.

V tom čase som pôsobil a pohyboval sa v blízkosti Alexandra Dubčeka. Rozširovali sme rôzne materiály, takzvané samizdaty, i vydávali časopis Myšlienka a čin. Nebol to predsa len celkom stratený čas, celkom premárnených dvadsať rokov našich životov...

A potom prišiel november 1989... Prekvapil Vás, alebo našiel pripraveného na opätovný vstup do politiky? A čo sa Vám nedávno, pri 13. výročí novembra 1989 plasticky vynorilo z pamäti z vtedajších udalostí? Čo sa z vyšlienok vyslovovaných na tribúnach stalo dnes skutočnosťou a kde sa vtedajšie ideály, predstavy či požiadavky naplnili len čiastočne alebo neaplnili vôbec? Čo by sme mali urýchlene dohnať, napraviť, realizovať v čase, ktorý nám zostáva do dvadsiateho výročia novembra 1989?

Veľmi sme takýto prelom čakali – a predsa nás prekvapil. Ani nie tak samotnými zmenami, ako skôr ich razanciou a tempom. S odstupom roku sa pri výročiach, i pri tom poslednom, v poradí už trinástom, oživuje v pamäti tá obrovská nová nádej, pre našu generáciu druhá po roku 1968. Umocnená už bola strategickou zmenou pomeru síl vo svete, čo rozhodlo.

Naplnenie novembrových ideálov nie je jednorazový akt. Je to skôr trend vývoja s postupne prinášajúcimi plodmi. Žiaľ, sociálna situácia v dôsledku razancie zmien sa prudko diferencovala. Status niektorých skupín populácie sa znížil na hranicu chudoby a u niektorých iných je zase celkom neodôvodnene a neadekvátne príliš vysoký. Aj to pripieva k sponchyňovaniu samotného novembra 1989. Závisí len od nás, aby sa veci vylepšili, aby sa obnovila produkčná dynamika ekonomiky, obmedzil sa vplyv nežiaducich zisťných skupín v politike i v ďalších sférach verejného a občianskeho života.

Európska únia za nás tieto problémy riešiť nebude. Ja však dúfam, že takúto očistu od manažmentu našej krajiny bude dôrazne vyžadovať. A nakoniec, že takéto zmeny smerom k lepšiemu budeme stále dôraznejšie predovšetkým vyžadovať my, občania, ktorých sa súčasný stav bezprostredne dotýka.

Ako máte v pamäti zakotvené svoje poslancské pôsobenie vo Federálnom zhromaždení, SNR a neskôr v NR SR? Čo Vám poslancská funkcia dala, čo vzala a na čo najkrajšie z poslancských lavíc počas štvorročného obdobia si rád spomínate a ktoré zážitky patrili zase k tým menej príjemným?

Do „federálu“ sme chodili na týždňovky, zo začiatku sa stále menili hotely, v ktorých sme boli ubytovaní, pracovné podmienky boli dosť mizerné. Neskôr sme boli ubytovaní v robotníckej ubytovni – čo už bolo lepšie,

na chodbe bol dokonca aj televízor. Pracovný rytmus poslaneckých snemovní sa však zásadne zmenil. Dávno boli preč časy, keď sa poslanci schádzali len štyrikrát v roku, diskusné príspevky sa kontrolovali a na večer sa rozdávali lístky do divadla či na koncerty.

Atmosféra vo federáli sa čoskoro stala hektická. Návrhy Václava Havla na zmenu symbolov a názvu štátu nás rozdelili. Ďalšia deliaca čiara nastala medzi nami podľa majetkových a reštitučných ambícií poslancov. Osobne mi to bolo bytostne cudzie.

K najpríjemnejším spomienkam patria večerné posedenia pri gulášovej polievke s pivom, ktoré znamenite „hotoval“ jeden z poslancov zo stredného Slovenska. Tam sa „poslancovo“ ďalej, ale už bez straníckych škru-púl.

V Bratislave to už bolo zase celkom odlišné. Najpríjemnejšie sa pôsobilo na Župnom námestí – útulné až secesné prostredie, a všetko blízko, poruke. Ale ako rozsah práce narastal, budova praskala vo švíkoch a východiskom sa stal Hradný vrch s budovou, plánovanou ešte pre socialistickú parlamentnú činnosť...

Poslancovanie mi umožnilo získať nadhľad nad vecami i vecičkami, o ktorých sme rokovali, spoznať rôzne regionálne i profesiové diferencované záujmy, i typy ľudí, ktorí ich presadzovali. Pracovne som pobudol v mnohých krajinách. Najmä Izrael, Thajsko a Južná Kórea boli pre mňa svojim životným štýlom i spôsobom práce parlamentu zaujímavé.

Predseda zahraničného výboru izraelského Knesetu ma ako kolegu prekvapil napríklad otázkou, aká je palebná sila nášho námorníctva a delostrelectva. Námorníctvo som mu ľahko vysvetlil, ale pri druhej vojenskej kategórii sa úprimne čudoval mojim nevedomostiam, pretože vraj poznatky o takýchto špecifikách sú pre zahraničnú politiku nevyhnutné. Nuž, iný kraj – iný mrav, či presnejšie, iná potreba.

Aké vlastnosti by mal mať poslanec a vôbec politik a ústavný činiteľ, aby dokázal odolávať mágii moci, slávy a peňazí? Dá sa to vôbec? Často sa argumentuje aj tým, že

i v klasických demokraciách s časom na čas vypukne korupčný či morálny škandál v radoch politických predstaviteľov – čo potom možno očakávať od našej mladej, takpovediac karpatskej demokracie. Keď som pred desiatimi rokmi cestoval špeciálne do Prahy spoločne s vtedajšími slovenskými poslancami vo Federálnom zhromaždení, jeden z nich, keď sme sa nachádzali kdesi nad Českomoravskou vysočinou, sa mi zdôveril: „Ani ma to príliš nebaví, ani mnohým veciam celkom nerozumiem, ale je to krásny pocit byť jedným z 300 ľudí, ktorí rozhodujú o osude 15 miliónov spoluobčanov“. A o desať rokov neskôr, len celkom nedávno, mi zase jeden z novozvolených poslancov NR SR povedal: „Som na tom finančne podstatne horšie ako v predchádzajúcej biznis-profesii, ale možnosť byť poslancom, to sa naskytne len raz za života, nemohol som ponuku nevyužiť“. Mali ste aj Vy takéto pocity, alebo skôr prevládila zodpovednosť a farcha funkcie?

V médiách sa často veci prezentujú tak, že politikou sa zaoberá len ten, kto je poslancom parlamentu či členom vlády. A od poslancu sa vyžaduje najmä odbornosť a politickosť, najčastejšie chápaná ako disciplína vo vzťahu k rozhodnutiam stranického grémia. Etický rozmer poslancu sa nedoceňuje. Funkcia poslancu má významné miesto v štruktúre demokratickej občianskej spoločnosti, ale netreba ju zasa glorifikovať či absolutizovať. Poslanec by mal byť stále pod kontrolou svojich voličov – čo sú síce staré pravdy, ale v súčasnosti ako by sa na ne permanentne a cieľavedome zabúdalo.

Netreba jednorozmerovo a absolutizovane vnímať názov Mňačkovej knihy Ako chutí moc – ale na druhej strane tá moc trochu chutiť musí. No ustrážiť hranicu treba. Ak nie sú v tomto smere naporúdzia etické regulátory, musí prísť na pomoc dobrá, jasná, jendoznačná legislatíva. Najhoršie na celom je, ak poslanec chápe svoje postavenie ako možnosť prilepiť si. A to sa s rokmi, v ktorých som plnil funkciu poslancu, stále častejšie, výraznejšie a stupňovanejšie vyskytovalo. Pritom výkon funkcie poslancu má byť službou obča-

novi, ktorý mu poskytol svoju dôveru.

Svár svedomia a poslaneckej straníckej disciplíny, lobizmus a ďalšie sprievodné javy, súvisiace s verejnými funkciami – to sú problémy, bez ktorých ujasnenia si – i v legislatívnej „paragrafovej“ podobe – ťažko bude možné vytvoriť optimálne podmienky pre ich výkon. A k tomu budú pristupovať navyše aj také skutočnosti, ako je prenos kompetencií na samosprávy a regióny, polopriama demokracia, poslanecké funkcie a kompetencie v Európskom parlamente atď. Život je zmena a tá si vyžaduje zmenu aj v plnení poslaneckých funkcií.

Boli ste jednou z kľúčových osobností HZDS – nielen predsedom zahraničného výboru vo volebnom období 1992–1994, ale aj predsedom poslaneckého klubu HZDS. Čo spôsobilo, že ste neskôr prestúpili do Sociálnodemokratickej strany Slovenska – aké boli Vaše výhrady k politike HZDS, vzopreli ste sa niekedy, ako člen a predseda poslaneckého klubu proti niektorým viditeľne problematickým názorom či požiadavkám V. Mečiara? Ozvali sa hlasy, že ste boli disciplinovaným vykonávateľom jeho príkazov, že ste sa s ním a jeho konaním identifikovali... Je to naozaj tak?

Do HZDS som vstúpil na zakladajúcom sneme v roku 1991, po tom, ako sa vtedajšia VPN od pôvodnej stredovej orientácie pohla doprava. Ja som sa už predtým orientoval výrazne sociálno-demokratickým smerom a HZDS pôvodne tiež potvrdzovalo takéto smerovanie.

Keď sa rozbiehala privatizácia a hnutie sa začalo meniť a posúvať doprava a súčasne v ňom začali dominovať silové prvky – čo sa nezaobišlo bez sporov a protestov z mojej strany – ukončil som v HZDS svoje pôsobenie a vo voľbách v roku 1994 som už ne kandidoval. Už predtým som prestal vykonávať funkciu predsedu poslaneckého klubu tohto hnutia. Prestúpil som do Sociálnodemokratickej strany Slovenska, kde pôvodne mali prejsť aj niektorí ďalší poslanci, ako J. Moravčík, R. Filkus a iní, k tomu však nedošlo. HZDS v období svojho vzniku zachytilo a reagovalo na národno-emancipačný pohyb k štátnosti a najmä – čo sa nedoceňuje – na negatívnu odozvu na Slovensku pokiaľ išlo o Klausovu šokovú terapiu. V roku 1992 sa nezamestnanosť na Slovensku vyšplhala na dvojciferné číslo. V zahraničnom výbore SNR – pri všetkej (ne)skromnosti sa podarilo zabezpečiť spoločne so zahraničným výborom ČNR hladké synchronne prístupové rokovanie s európskymi inštitúciami – najmä s Radou Európy. V tom čase sme ešte postupovali a pôsobili konsenzuálnou metódou. A demarše vtedy ešte nechodievali...